

Limburg

Oude Kamer van Koophandel

Maastricht - Het voormalige gebouw van de Kamer van Koophandel uit 1982 aan het Bat voegt zich perfect in het monumentale stadsbeeld van de Maastrichtse binnenstad.

Academie van Bouwkunst

Maastricht - De nieuwbouw van de Academie, zo vlak naast de gotische Kruisherenkerk bederft dit stukje van de monumentale binnenstad van Maastricht.

De PC Heemschut Limburg

Het voormalige nieuwe gebouw van de Kamer van Koophandel in Maastricht: goed voorbeeld.

Nieuwbouw Academie van Bouwkunst in Maastricht: slecht voorbeeld.

Noodzaak of noodzakelijk kwaad?

Nieuwbouw in historische context

PETER VAN DUN

Bij de eerste officiële vergadering van de Bond Heemschut in 1911 betoogde Jan Kalf dat niet alleen bestaande schoonheid beschermd moest worden, maar dat evenzeer diende te worden opgetreden tegen ontsierende nieuwbouw in de historische stad.¹ Het onderwerp, nieuwbouw in historische context, is dus bepaald niet nieuw. Maar omdat een aanvaardbare definitie voor 'ontsierende nieuwbouw' ontbreekt, waardoor het evenmin duidelijk is 'waartegen opgetreden zou moeten worden', is het tot in onze tijd een discutabel onderwerp gebleven. Ook het zojuist opgerichte Stimuleringsfonds voor de Architectuur te Rotterdam onderschrijft de actualiteit ervan door in zijn beleidsprogramma prioriteit toe te kennen aan 'Interventies in historische context'.²

Wageningen, wederopbouw in traditionele vormen aan de Hoogstraat. De Delftse School als onderbreking van de stedelijke continuïteit. (foto RDMZ).

Nieuwbouw, ook in een beschermde historische omgeving, is in beginsel een zaak van het welstandstoezicht. Het behoort, formeel gezien, niet tot de verantwoordelijkheid van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Wel dient de gemeente, waar het (beschermende) bestemmingsplan (nog) ontbreekt, bouwvergunningen aan te houden, c.q. een verzoek tot een zgn. 'verklaring van geen bezwaar' op grond van de Woningwet voor te leggen aan de Minister van WVC. (sinds de recente wijziging van de Woningwet is deze bevoegdheid overgegaan naar het college van Gedeputeerde Staten van de provincie). Bij dergelijke verklaringen van geen bezwaar is overigens geen sprake van een architectonische toetsing; er wordt slechts nagegaan of, en in hoeverre, de voorgestelde nieuwbouw aan de beschermenswaardige stedenbouwkundige structuur schade berokkent. Stedenbouwkundige plannen, ook de zgn. beschermende bestemmingsplannen bevatten geen reglementering met betrekking tot de architectuur. Uit de jurisprudentie is wel gebleken

Nijmegen, Kannenmarkt. Herstel van de historische woonfunctie schept een nieuwe identiteit. (foto RDMZ).

dat dergelijke zaken als welstand dienen te worden aangemerkt.

Cultuurhistorische verkenningen

Met het ontwikkelen van het instrument van de 'Cultuurhistorische Verkenningen'³ kunnen door middel van een analyse van de cultuurhistorische essentie van een gebied 'ontwikkelingskansen en -risico's' worden omschreven met betrekking tot de planologie, de economie en de architectuur. Laatstgenoemd aspect biedt een onderbouwing voor het ontwerpen van een beeldkwaliteitsplan. Deze planvorm bezit geen formele status, maar is in de Architectuurnota van de ministers van VROM en WVC⁴ als een mogelijkheid genoemd om een door de gemeentelijke overheid gewenst architectuurbeleid inzichtelijk te presenteren. In opdracht van beide ministeries is vorig jaar, na een uitgebreide inventarisatie, een objectieve formulering voor de ontwikkeling van dergelijke plannen gepubliceerd.⁵ Door het beeldkwaliteitsplan te koppelen aan een bestemmingsplan (en eventueel een streekplan) kan aan toekomstig ruimtelijk beleid een zekere garantie voor architectonische kwaliteit worden meegegeven.

De moeilijkheid bij deze aanzet tot een inzichtelijk architectuurbeleid is evenwel het vaststellen van een referentiekader. Waarmee de discussie weer bijna terug is bij de vraag wat 'ontsierende nieuwbouw' is.

Welk referentiekader voor Wageningen?

Tijdens de voorbereidingen voor een 'Cultuurhistorische Verkenning' voor Wageningen⁶, op verzoek van de Gemeente Wageningen door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ontworpen ter onderbouwing van een

nog te formuleren gemeentelijk architectuurbeleid, stuitten de onderzoekers op het verschijnsel van de wederopbouw uit het begin van de veertiger jaren. Daar aan de hand van vroege prentbriefkaarten niet anders kon worden vastgesteld dan dat het vooroorlogse stedelijk beeld van Wageningen zich in alle opzichten kon meten met andere, middelgrote Gelderse steden, moest geconstateerd worden dat de 'ambachtelijke architectuur' (want onder die noemer is deze bouwwijze in historische kernen veelal gepresenteerd) in opvallende mate heeft ingegrepen in de stedelijke verschijningsvorm. In feite is door de introductie van de architectuur van de zgn. *Delftse School* de Wageningse identiteit vervangen door een academisch, Hollands nationalisme. De wederopbouw heeft daarmee de stad Wageningen voor wat betreft zijn cultuurhistorische structuur een 'vertraditionalisering' doen ondergaan, waarmee de culturele stedelijke continuïteit is verbroken.

Het bepalen van het referentiekader voor een architectuurbeleid kan dus nogal problematisch zijn. Moet het in het geval Wageningen gebaseerd worden op de traditionele uitgangspunten van de *Delftse School* of dient de essentie van het verstedelijkingsproces van voor de oorlogsverwoesting als zodanig aangemerkt te worden? Uiteraard doet dit probleem zich in een beperkt aantal steden voor, maar dat met het toevoegen van nieuwe architectuur in traditionele vormen een historisch verantwoord stadsbeeld wordt verkregen is een illusie. De herbouwsteden tonen aan dat een dergelijke stedelijke vernieuwing evenzeer een a-historisch stadsbeeld oplevert als bijvoorbeeld het geval is bij het stadshart van Rotterdam.

Nijmegen: nieuwe identiteit en continuïteit

Meer mogelijkheden biedt een benaderingswijze die zich baseert op zaken als herkenbare stedelijke structuur en functionaliteit om zich vervolgens te richten op hetzij beheer, hetzij ontwikkeling van bijbehorende stedenbouwkundige en architectonische vormen. Bij de 'wederopbouw' van de als beschermd stadsgezicht aangewezen Benedenstad van Nijmegen is gestreefd naar het herstel van de traditionele woonfunctie in de vorm van zgn. eengezinswoningen in de nog aanwezige stedelijke structuur. De plattegrond van de woningen maakt een eventuele transformatie van de begane grond naar een winkelbestemming mogelijk. Na de grote saneringsacties van de zestiger jaren was van historische identiteit nauwelijks meer sprake, doch een nieuwe identiteit is wel degelijk geschapen, zodat recht is gedaan aan de culturele continuïteit. Gebaseerd op genoemde benaderingswijze zijn bijvoorbeeld ook de plannen voor het nieuwe Groninger museum gezien, zoals die inmiddels vorm krijgen in de voormalige zwaairom van het Verbindingskanaal. Door de Rijksdienst is over de architectonische vormgeving geen mening uitgesproken, wel is de opmerking gemaakt dat de situering van het museum de gelegenheid biedt om het Groninger hoofdstation (gebouwd in 1895) meer direct met het centrum van de stad te verbinden, iets wat al een eeuw gemist wordt.

Rijk past terughoudendheid

Genoemde gevallen tonen aan, dat aan het begrip 'ontsierende architectuur' wellicht nog vele discussies gewijd kunnen worden, die echter in feite niets toevoegen aan de kwalitatieve aspecten van het stedelijk ontwikkelingsperspectief. Het blijkt geen kwestie te zijn van traditionele bouwwijzen versus meer expressieve architectuur, noch is het een zaak van welstand. Zeker op dit punt past enige terughoudendheid bij een rijksinstantie die momenteel op grond van de Monumentenwet gebouwde zaken ter bescherming krijgt voorgelegd, welke in de twintiger jaren nog als 'ontsierend' werden aangemerkt.

Peter van Dun, Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Noten

- ¹ 'Het aanzien waard', Geschiedenis van de welstandsorg in Nederland. Drs Marijke Beek 1985.
- ² 'Hiaten in de euforie' Beleidsplan 1993 - 1996 van het Stimuleringsfonds voor Architectuur, Rotterdam 1993.
- ³ Zie hiervoor de WVC Nota 'Investeren in Cultuur' het onderdeel 'Sectornota Cultuurbeheer'.
- ⁴ Nota Ruimte voor Architectuur van WVC en VROM, Den Haag, 1992.
- ⁵ 'Het Beeldkwaliteitsplan, instrument voor kwaliteitsbeleid', samengesteld door Kuiper Compagnons.
- ⁶ Cultuurhistorische Verkenning Wageningen, Zeist, oktober 1993.